

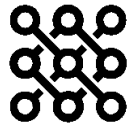
80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022

KRĪZES LATVIJAS SABIEDRĪBĀ SOCIOLOĢISKO UN DZĪVESSTĀSTU PĒTĪJUMU PERSPEKTĪVĀ

Tēžu
krājums

Latvijas Universitātes
Filozofijas un socioloģijas institūts

2022. gada 4. marts

**80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022**

Tēžu krājums sagatavots Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā,
LU prioritārajā projektā “Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija”

Sastādītāja un zinātniskā redaktore: Ilze Koroļeva, Māra Zirnīte

Literārā redaktore: Arta Jāne

ISBN: 978-9934-506-65-9

© Latvijas Universitāte, 2022

© Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2022

Saturs

Inese Šūpule	Demokrātijas atbalsts un ilgas pēc spēcīga līdera: Latvijas iedzīvotāju attieksmes citu valstu salīdzinājumā	4. lpp.
Vladislavs Volkovs	Ekonomiskā vide Latvijā: ētisko un etnisko vērtību mijiedarbība	5. lpp.
Sara Filipčić	Preventive programs in support of Socially and Emotionally Intelligent usage of Technology	6. lpp.
Ilze Trapenciere	Ārzemju studentu sociālā un akadēmiskā integrācija augstskolā Covid-19 pandēmijas laikā	7. lpp.
Rita Kaša	The Profile of International Students and Graduates from Latvia as ‘Liquid Migrants’	8. lpp.
Ilze Koroleva	Subjektīvā labklājība un migrācija: Latvijas emigrantu apmierinātība ar dzīvi	9. lpp.
Daina Grosa	Latvijas emigrantu bērniem mītnes zemē atšķirīga pieredze no remigrantu bērniem Latvijā	10. lpp.
Vieda Šellija	Kritiskās domāšanas robežu pārvarēšana dzīvesstāstos: pārmantoto atmiņu sniegtās iespējas	11. lpp.
Agita Lūse	Dzimtas vēstures izpēte kā risinājums piederības krīzei	12. lpp.
Māra Zirniņa	Sociālās dzīves konteksti folkloras teicējas Līnas Kuģes dzīvesstāstā	13. lpp.
Zoe Kessler	Using Life History Methods to Study Care Leavers in Latvia	15. lpp.
Maija Krūmiņa	Krīzes un to pārvarēšana: Otrā pasaules kara bēgļu gaitas sievietes dzīvesstāstos	16. lpp.
Kaspars Zellis	Veselības un slimību tēmas propagandā nacistu okupētajā Latvijā	17. lpp.
Ginta Elksne	“Nu kā tad tā, tādu rūpnīcu aizvēra!”: Mutvārdu vēstures pieeja industriālās pagātnes izpētēi	18. lpp.
Edmunds Šūpulis	Pandēmijas hronikas: ātrās reaģēšanas mutvārdu vēsture	20. lpp.

Demokrātijas atbalsts un ilgās pēc spēcīga līdera: Latvijas iedzīvotāju attieksmes citu valstu salīdzinājumā

Inese Šūpule

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Sociālā nevienlīdzība un nedrošība, šķelšanās, ko veicinājusi valdības politika un noteiktie ierobežojumi Covid-19 pandēmijas mazināšanai, politiskā populisma pieaugums aktualizē jautājumu par sabiedrības atbalsta demokrātiskai politiskai sistēmai stabilitāti. Pētnieki citās zemēs norāda uz pieaugoša populisma izpausmēm dažādās valstīs (Berman, 2021; Hawkins & Rovira Kaltwasser, 2019; Norris & Inglehart, 2019). Pētījumi parāda, ka tie cilvēki, kas dzīvo nedrošos apstākļos, izjūt lielāku vajadzību pēc grupu solidaritātes un spēcīgiem līderiem. Viņiem ir zemāka tolerance pret citādo un atvērtība pārmaiņām, dažādībai un jaunām idejām. Lai gan pēckara laika labklājība un drošība Rietumvalstīs ir radījusi pārmaiņas kultūrā (Inglehart, 1990, 1997; Inglehart & Baker, 2000; Kafka & Kostis, 2021), pēdējās desmitgadēs darba drošības un sociālās stabilitātes mazināšanās un pieaugoša nevienlīdzība ir izraisījusi autoritāru pretreakciju, palielinot sabiedrības daļas atbalstu spēcīgam līderim un ksenofobiju. Cik lielā mērā šādas tendences ir vērojamas Latvijā? 2021. gada vasarā un rudenī veiktās aptaujas datu analīze ļauj izvērtēt aktuālākās tendences Latvijas sabiedrībā. Referātā padziļināti ir analizēti aptaujas dati par atbalstu demokrātiskajai politiskajai sistēmai, kā arī par atbalstu tādai politiskajai sistēmai, kur valsti pārvalda stiprs līderis, kam nav jārēķinās ar parlamentu un vēlēšanām. Analīzē ir izmantoti Eiropas Vērtību pētījuma (EVS) 5. posma dati, kas ļauj salīdzināt Latvijas iedzīvotāju attieksmes pēdējo 30 gadu laikā, jo iepriekšējās EVS aptaujas Latvijā veiktas 1990., 1999. un 2008. gadā. Salīdzinošā perspektīva izmantota ne tikai laika, bet arī ģeogrāfijas aspektā, jo aptauju dati Latvijā ir salīdzināti ar iedzīvotāju viedokļiem dažādās Eiropas valstīs: Polijā, Lielbritānijā, Norvēģijā un Krievijā.

Analīze veikta projekta “Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija” ietvaros.

Ekonomiskā vide Latvijā: ētisko un etnisko vērtību mijiedarbība

Vladislavs Volkovs

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Socioloģijā un politikas zinātnē etniskā faktora loma Latvijas sabiedrības dzīvē tiek aplūkota galvenokārt nolūkā, lai dziļāk izprastu politiskos procesus valstī, nacionālās un politiskās identifikācijas īpatnības, ģeopolitiskās simpātijas, sabiedriskās komunikācijas un vēsturiskās atmiņas raksturu. Tomēr starpetniskā mijiedarbība, galvenokārt starp latviešiem un krieviem individuālajā līmenī publiskajā telpā, visintensīvāk un gandrīz katru dienu īstenojas ekonomiskajā telpā.

Referāta autors 2021. gadā organizēja socioloģisku pētījumu “Ekonomiskā vide Latvijā: ētisko un etnisko vērtību mijiedarbība”, lai analizētu ētikas normu (pirmkārt, morālā taisnīguma normas) īpatnības, regulējot attiecības starp dažādu etnisko grupu (galvenokārt latviešiem un krieviem) pārstāvjiem ekonomiskajā dzīvē, uzņēmumu un iestāžu personāla attiecībās. Vienlaikus tika izvirzīts uzdevums parādīt, cik lielā mērā dažādu etnisko grupu pārstāvji ir gatavi piemērot universālās morāles normas un vērtējumus darba attiecībās ar dažādas etniskas izcelsmes kolēģiem. Kopējais respondentu skaits $n=1008$, no kuriem 609 ir latvieši, 327 krievi, 72 citu etnisko grupu pārstāvji. Socioloģisko datu vākšanu veica Tīrgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS (2021. gada jūnijs – septembris). Pētījums tika finansēts no Valsts pētījumu programmas projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” līdzekļiem (2018–2021).

Pētījuma dati parādīja, ka augsts taisnīguma ideālu novērtējums ir raksturīgs gan latviešu, gan krievu respondentu morālajai apziņai. Tajā pašā laikā pastāv latviešu un krievu respondentu zināmas atšķirības attieksmē pret taisnīguma ideālu, kā arī pret citu morālo vērtību īstenošanu ekonomiskajā uzvedībā, lietišķajā komunikācijā, korporatīvās ētikas principu ievērošanā un noteikto hierarhiju respektēšanā uzņēmumos un iestādēs, darbinieku ar atšķirīgo etnisko identitāti profesionālo, morālo un psiholoģisko īpašību uztverē.

Preventive programs in support of Socially and Emotionally Intelligent usage of Technology

Sara Filipčić

University of Zagreb

This qualitative research examined the extent to which there is a need for the new term "Socially and Emotionally Intelligent usage of Technology" (SEIuT). The research includes 15 participants who were selected through a combination of convenience and purposeful sampling. The researcher used 4 main interview questions to guide the data collection process. The questions were designed to collect data on respondents' opinions, perspectives, and experiences related to youth' daily ICT use and its influence on their social and emotional skills. Our findings indicate the need for both a SEIuT term and a preventive program to support SEIuT. The research will show that there are several indicators that demonstrate this need, such as problematic ICT usage, a growing reliance on ICT for socialization purposes, lack of SEI skills in ICT usage and others. Based on this research, SEIuT consists of 7 skills: Ability to use ICT as a tool, Disciplined iCT usage, and 5 SEI related skills: Self-awareness, Self-management, Social awareness, Relationship skills and Responsible decision-making skills in ICT usage. Our research aims to start an investigation into Socially and Emotionally Intelligent usage of Technology (SEIuT) and the potential for creating preventative programs in support of SEIuT.

Ārzemju studentu sociālā un akadēmiskā integrācija augstskolā Covid-19 pandēmijas laikā

Ize Trapenciere

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Pētījuma mērķis: noskaidrot ārzemju studentu studiju un dzīves apstākļus, lai izvērtētu sociālo un akadēmisko integrāciju un tās ietekmi uz studiju pabeigšanu/turpināšanu.

Pētījuma veikšanas laiks – 2021. gada februāris – jūnijs. Pētījums (gadījuma pētījuma metodoloģija) notika laikā, kad Latvijas augstskolās nebija atļauta studentu un personāla tieša mijiedarbība, studijas un prakse notika attālināti un tika apdraudēta sociālā un akadēmiskā integrācija.

Pētījuma pamatā intervijas ar sešiem maģistrantūras studiju programmas 1. un 2. kursa ārvalstu studentiem no četrām valstīm (Indija, Šrilanka, Pakistāna un Irāna). Intervijās tika noskaidroti studējošo studiju (akadēmiskā) darba slodze, dzīves apstākļi, finansiālie apstākļi un to izmaiņas, studentu rīcībā esošie resursi un garīgās labklājības līmenis, zināšanas par Covid-19 situāciju un noteikumiem Rīgā un augstskolā, kā arī viedoklis par Covid-19 pasākumiem, ko īsteno valdība, Rīgas pilsēta un attiecīgā augstskola.

Studentu integrācijas atbalstīšana kopumā ir svarīgs augstākās izglītības mērķis, jo atbilstoša studentu integrācija ir saistīta ar augstāku akadēmisko sniegumu.

Pamatojoties uz Tinto integrācijas teoriju (1975), autore analizē Covid-19 pandēmijas ietekmi uz studentu sociālo un akadēmisko integrāciju.

Interviju rezultāti liecina, ka daļai ārzemju studentu studiju un dzīves apstākļi pasliktinājās līdz ar Covid-19 ierobežojumu uzsākšanos un sociālā un akadēmiskā integrācija samazinājās. Pandēmijai kļūstot plašākai un samazinoties ekonomiskai aktivitātei studentu dzimtenē, viņu finansiālais atbalsts būtiski samazinājās vai pārtrūka, un intervēto studentu dzīves apstākļi pasliktinājās. Rīgas pilsētas finansiālais atbalsts ārvalstu studentiem pozitīvi ietekmēja ārvalstu studentu sociālo integrāciju. Augstskolas atbalsta līmenis tiešsaistes studiju laikā pozitīvi saistāms ar sociālo un akadēmisko integrāciju, taču vairākiem ārzemju studentiem tas bija nepietiekams.

Diemžēl informācija par Covid-19 vispārējiem noteikumiem un ierobežojumiem valstī latviski nerunājošiem studentiem bija pieejama ļoti ierobežotā apjomā un tā tika nepietiekami izskaidrota. Rezultātā vairāki privātie mājokļu izīrētāji un negodprātīgi darba devēji ļaunprātīgi izmantoja studentu valodas nezināšanu un izvirzīja neadekvātus darba un sadzīves apstākļu noteikumus.

Pētījuma rezultāti var tikt izmantoti augstskolas ārvalstu studentu studiju procesa organizēšanā tiešsaistē, kā arī, balstoties uz esošo pieredzi, lai veiksmīgāk organizētu ārzemju studentu sociālo integrāciju.

Atsauces:

Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45(1), pp. 89–125.

The Profile of International Students and Graduates from Latvia as 'Liquid Migrants'

Rita Kaša

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

This presentation empirically examines the higher education – migration nexus through the lens of liquid migration. According to its premise, liquid migration is temporary, flexible, and unpredictable – people keep their options open. This presentation discusses to what degree international students and graduates fit the profile of liquid migrants who do not attach themselves to one place for a long time. It studies how factors such as age, gender, the length of stay abroad, family status, higher education degree, the country of residence, and the reason for emigration predict transnational migration of global graduates. Data in this presentation comes from a large-scale web survey of Latvian migrants conducted between 24 September and 11 November 2019 as part of the project Exploring Well-Being and Social Integration in the Context of Liquid Migration: A Longitudinal Approach, funded by the Latvian Council of Science.

Subjektīvā labklājība un migrācija: Latvijas emigrantu apmierinātība ar dzīvi

Ilze Koroleva

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Analizējot atdevi no migrācijas un migrantu labklājību, pētnieki visbiežāk koncentrējas uz objektīvo rādītāju salīdzinājumiem, piemēram, ienākumu pieaugumu, nodarbinātības perspektīvām (Yankow 2003; Lersch 2016). Par migrācijas ietekmi uz indivīda subjektīvo labklājību (SL) tiek runāts ievērojami retāk nekā par migrācijas ekonomiskajām sekām. Tomēr pētījumi sniedz pierādījumus tam, ka, iegūstot vienā dzīves jomā (piem., uzlabojot materiālo situāciju), migranti nereti izjūt zaudējumus citās dzīves jomās (piem., ģimenes, draugu, sociālā atbalsta trūkumu). Lai arī migrācija lielākoties uzlabo indivīda ekonomisko situāciju, tā var būt saistīta ar psiholoģisku diskomfortu un nemonētāriem zaudējumiem, ko rada atšķirtība no ģimenes, draugiem, izjustā diskriminācija u. tml. (Skrbiš 2008; Sime 2018). Tādējādi starp objektīvajiem labklājības rādītājiem un subjektīvajiem dzīves vērtējumiem bieži vērojamas nozīmīgas atšķirības: objektīvā labklājība var līdzspastāvēt ar neapmierinātību, nelaimīgumu u. tml. (Stiglitz, Sen, Fitoussi 2009). Viens no visbiežāk izmantotajiem SL indikatoriem ir cilvēka apmierinātība ar dzīvi, kuru var attiecināt gan uz dzīvi kopumā, gan uz atsevišķiem tās aspektiem.

Referāta mērķis ir analizēt Latvijas emigrantu SL rādītājus – apmierinātību ar dzīvi kopumā un dažādiem tās aspektiem, atbildot uz pētnieciskajiem jautājumiem: kā migrācija ietekmē migrantu apmierinātību dažādās dzīves jomās? Kā un kādu faktoru ietekmē SL mainās laika gaitā? Empīriskai analīzei izmantoti dati no Latvijas emigrantu kvantitatīvajām aptaujām, kas īstenotas ESF granta “Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālas attiecības un diasporas politika” (2014) un LZP projekta “Labklājības un sociālās integrācijas izpēte likvidās migrācijas kontekstā” (2019) ietvaros.

Līdzīgi kā citu pētījumu, arī Latvijas emigrantu aptaujas dati liecina, ka sākotnējā periodā pēc pārcelšanās migrācija kopumā izraisa pozitīvas pārmaiņas indivīda apmierinātībā ar dzīvi. Apmierinātība pieaug gandrīz visās dzīves jomās, bet visvairāk attiecībā uz dzīves līmeni, darbu, darba apstākļiem un dzīvi kopumā. Retāk apmierinātības pieaugums attiecas uz mājokli, ģimenes dzīvi un attiecībām ar cilvēkiem ārpus ģimenes. Arī piecu gadu laikā novērojamās izmaiņas apmierinātības līmenī liecina, ka ģimenes dzīve un attiecības ar cilvēkiem ir vienas no sensitīvākajām dzīves jomām, kuras migrācija var būtiski ietekmēt. Salīdzinoši mazāk apmierināti visās dzīves jomās, bet jo īpaši – ģimenes dzīvē ir neiesakņotie migranti un transnacionāļi, savukārt viszemākais SL līmenis raksturo potenciālos remigrantus. Turklāt viņu apmierinātība vēl vairāk sarūk pēc atgriešanās Latvijā, viskritiskāk skarot dzīves līmeņa, mājokļa un darba apstākļu vērtējumu.

Pretēji prognozēm mītnes zemē nodzīvotais laiks uzrāda negatīvu saistību ar emigrantu apmierinātību. Skaidrojot migrantu SL kritumu pēc sākotnējā “pacēluma”, migrācijas pētnieki (Scitovsky 1992; Nikolova, Graham 2014) norāda, ka ar laiku, paaugstinoties imigranta dzīves līmenim un viņam, salīdzinot sevi ar vietējiem iedzīvotājiem, pieaug arī vēlmes un prasības, kas var mazināt indivīda apmierinātību.

Latvijas emigrantu bērniem mītnes zemē atšķirīga pieredze no remigrantu bērniem Latvijā

Daina Grosa

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

No Latvijas emigrējušiem Latvijas pilsoņiem tūlīt pēc pārcelšanās jaunajā mītnes valstī ir ātri vien jānostabilizē sava dzīve daudzās un dažādās jomās. Viena joma ir bērnu izglītība un emocionālā labklājība. Katra valsts iekļauj jauniebraucēju bērnu bērnudārzā un skolā pēc savas sistēmas. Ir mītnes valstis ar gadiem ilgu pieredzi jaunpienākušo bērnu integrēšanā, kā arī ir valstis, kurām nav tik skaidri iekļaušanas principi, jo ir mazāka vēsturiskā pieredze imigrācijas jautājumos. Toties, kopumā ņemot, Latvijas valsts piederīgajiem pārceļoties uz citām valstīm, iekļaušanās izglītības sistēmā ir samērā gluda. Protams, bērniem pašiem sociāli, emocionāli un psiholoģiskā ziņā iedzīvošanās jaunajā vidē ne vienmēr ir bez sarežģījumiem; viss atkarīgs no indivīda un arī apkārtējās vides, ieskaitot pašas ģimenes atbalstu. Bet ja runa ir par migrāciju pretējā virzienā – remigrāciju – tad aina, kas paveras, ietver daudz vairāk izaicinājumu. Izaicinājumi var būt dažādi – latviešu valodas nezināšana (vai vājas zināšanas), vecuma un zināšanu līmeņu nesakrītība, pašas remigrācijas iemesli, Latvijas pedagogu gatavība uzņemt bērnus ar dažādu dzīves pieredzi, remigrantu bērnu neskaidrība par to, kā darbojas Latvijas izglītības iestādes; kādas prasības tiek izvirzītas un kā ekspektācijas atšķiras no tā, kas no bērniem tika sagaidīts mītnes zemē. Šajā pētījumā tiek apskatītas un salīdzinātas dažādas subjektīvās pieredzes – gan Latvijas valsts piederīgo ģimeņu pieredze, migrējot uz citu valsti un iekļaujoties mītnes zemes izglītības sistēmā, gan remigrantu ģimeņu pieredze, pēc vairāku gadu prombūtnes integrējoties atpakaļ Latvijā. Tiek uzklauts gan vecāku, gan bērnu, gan pašu pedagogu viedoklis par to, kādi izaicinājumi piedzīvoti – gan akadēmiskā ziņā, gan arī no psihosociālā skatpunkta – kā dažādās valstīs iekļauj savā vidē jaunpienācēju bērnus. Tiek izmantoti gan kvantitatīvie dati no pētījuma “Labklājība un integrācija migrācijas kontekstā”, gan arī kvalitatīvi dati, kas iegūti intervijās ar Latvijas valsts piederīgajiem, kuri dzīvo ārpus Latvijas, kā arī ar remigrējušām ģimenēm, t. i., kas atgriezušās Latvijā.

Kritiskās domāšanas robežu pārvarēšana dzīvesstāstos: pārmantoto atmiņu sniegtās iespējas

Vieda Šellija

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Šī tēma, proti, iespējas un robežas, ar ko cilvēki sastopas, attīstot kritisko domāšanu, rosina pārlūkot mūsu pētījumus par pieredzes un atmiņu pārnēsī no paaudzes paaudzē. Klausoties un lasot dzīvesstāstus, kas tagad atrodas Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā, atklājam, ka atmiņas par atmiņām, proti, par vecāko paaudžu atmiņām, spēlē lielu lomu daudzos, bet ne visos, pēcteču dzīvesstāstos. Šī parādība – iepriekšējo paaudžu atmiņu pazušana no pēcteču stāstiem – samazina un ierobežo kritiska izvērtējuma iespējas jaunāko paaudžu pārstāvju pārskatos par savu dzīvi.

Sekojoš slavenā amerikāņu literatūrkritiķa Harolda Blūma (*Harold Bloom*) domai, mums paveras iespēja parādīt, kā nemitīgā sadursmē viena pret otru ir iesaistītas divas spēcīgas tendences. No vienas puses, tiek atzīts, ka neviens no mums nespēj izveidot stāstu vakuumā. Filozofs Alastērs Makintairs (*Alastair MacIntyre*) raksta, ka neviens no mums nespēj atcerēties, ja kāds cits jau iepriekš nav atcerējies. Ar to būtu saprotams, ka forma vai veids, kādā cilvēki atceras, ir spēkā, pirms to piepilda konkrēta indivīda atmiņas. Tā ir tendence, kas parādās kā literatūrā, tā dzīvesstāstos. Bet, no otras puses, pastāv tas, ko Blūms sauc par bailēm no ietekmes (*the anxiety of influence*). Šo procesu mēs varam novērot literatūrā, mākslā un arī dzīvesstāstos. Neviens no mums nevēlas būt vien priekšteču bāla kopija. Un tieši šīs tendences dēļ inovācija parādās gan mākslā, gan agrāko paaudžu dzīvesstāstu kritiskā pārvērtēšanā.

Pārlūkojot vairākas no NMV krājumā ietvertām intervijām, ilustrēšu, kā viena ar otru saduras minētās tendences.

Dzimtas vēstures izpēte kā risinājums piederības krīzei

Agita Lūse

Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultāte

Šajā ziņojumā uzmanība tiks vērsta uz pēdējos gados mūsu sabiedrībā tik plaši sastopamo ciltskoku veidošanu. Šo aizraušanos ar dzimtu vēsturi iecerēts aplūkot samērā neierastā rakursā – argumentējot, ka ģeoloģiskās prakses mūsdienu Latvijā nav tikai izziņas prieka vadīts process vai jauns jēgpilnas laika pavadīšanas veids, bet arī reakcija uz piederības izjūtas apdraudētību jeb krīzi. Minētās piederības izjūtas un identitātes krīzes cēloņus skatīšu kopš 1990. gados piedzīvotās valstiskās režīma maiņas un daudzos vektoros vērsts sociālo un politisko attiecību transformācijas, izjukšanas vai pārdefinēšanas.

Savu apgalvojumu pamatošu, pārskatot tendences, kādas 20. gadsimta nogalē un 21. gadsimta sākumā mūsu valstī iezīmējušās attieksmē pret ģimeņu pagātnes izzināšanu, tostarp, pret dzimtas hronikām, ciltskokiem, izcelsmes līniju diagrammām. Pirmkārt, balstoties uz dokumentu analīzi un intervijām ar skolotājiem, aplūkošu, kā dzimtu pēctecības jautājumi Latvijā minētajā periodā tikuši aktualizēti pamat- un vidējās izglītības standartos, skolu programmās, mācību līdzekļos un zinību konkursos, arī pedagogu biedrību darba kārtībā un kā tie ar priekšteču gaitu izzināšanas starpniecību rosinājuši skolēnus formulēt savu attieksmi pret dzimto pilsētu, novadu un valsti. Otrkārt, pārskatot publikācijas, kas dzimtu izpētei veltītas minētā laikposma latviešu periodikā, parādīšu, kā ciltskoku un ģimeņu hroniku izveide – kas nebija apstājusies arī padomju periodā, vien “nogājusi pagrīdē” – pēcpadomju laikā pamazām top par publiski akceptētu, augstu vērtētu un plaši izplatītu nodarbi, tādējādi – arī par kultūras matricu, kas ļauj iesaistītajiem pārformulēt savas attiecības ar valsti un piešķirt tām jaunu jēgas dimensiju. Treškārt, analizējot atsevišķas dziļās intervijas – gan no Nacionālā Mutvārdu vēstures krājuma, gan pašas veiktās (īstenojot LZP projektu nr. lzp-2018/2-0070 “Valsts īstenošana un biosociālās saiknes” jeb RELATE.LV), pievērsīšos individuāliem stāstiem par pieredzi un atziņām ciltskoku veidošanas gaitā, kā arī tam, kā stāstītāji, pētot un dažādos medijos attēlojot savas ģimenes un dzimtas vēsturi, pētījumu rezultātos simboliski konstruē savu etnisko, ģeogrāfisko un valstisko piederību.

Sociālās dzīves konteksti folkloras teicējas Līnas Kuģes dzīvesstāstā

Māra Zirnīte

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Dzīvesstāsts, kuru aplūkošu referātā, dod iemeslu sekot vairākām starpnozaru teorijām par teksta radīšanu, priekšnesumu un atmiņu stāsta struktūru. Pēdējā laikā pievērsoties atmiņu pārceļošanai no paaudzes paaudzē, esam guvuši vairākas šim pētījumam piemērojamas atziņas, par ko runā arī Vieda Skultāne savā referātā un arī atmiņu pārnesei veltītajās publikācijās. Starp tām – forma vai veids, kā cilvēki atceras, ir spēkā, pirms tā tiek pildīta ar indivīda atmiņām; iepriekšējo paaudžu atmiņām tikusi pievērsta uzmanība daudzos, bet ne visos pēcteču dzīvesstāstos; atmiņas ceļojumā no paaudzes paaudzē var iegūt mītam raksturīgu izteiksmes veidu.

Līnas Kuģes dzīvesstāstā uzskatāma folkloras un personīgās dzīves atmiņu mijietekme, kas rada spilgtu personīgās pieredzes liecību konkrētā sociālā realitātē.

Aplūkotā dzīvesstāsta konteksta informācija:

Līna Erna Hermīne Kuģe Kuģevica, dzim. Ābele, nodzīvojusi 90 gadu garu mūžu (no 1910. līdz 2000. gadam).

Kopš Latviešu folkloras krātuves (LFK) ekspedīcijas 1964. un 1968. gadā no viņas iegūts vairāk nekā 100 melodiju (skat.: LFK-1968, 347-467); pierakstītas rotaļas, dejas (LFK-1968, 1257-1279), pasakas (LFK-1968, 4071-4081), sakāmvārdi, parunas, mīklas (LFK-1968, 1433-1496).

Līna folkloristiem sacīja: *Dziesma mani pavadījusi un priecinājusi visu mūžu. Dziesmas dziedājām kopā ar tēvu un māti, vakaros strādājot. Vienīgi mans vīrs necieta dziesmas, un man bija jādzied slepus. Es esmu laimīga, ja varu savas dziesmas kādam pateikt un dziedāt. Jo taisni žēl būtu, ja jāgulda kapā viss, kas zināms no dziesmām un pasakām.*

Piedzimusi Zvārdes Rīteļos. Dzīvojusi dažādās vietās: Ķevelē, Dobelē, Aucē, Bēnē, Īlē. Apglabāta Lielauces kapsētā, tāpat kā vecāki, kas kalpu gaitās mainījuši dzīvesvietas šai pašā apkārtnē. Gan Līnas folkloras repertuārs, gan atmiņas ir ceļojušas vairākās paaudzēs – no Līnas vecāsmātes līdz mazmazbērniem. Viņas mazdēls Uldis ieskaņojis Līnas dziesmas diskā, dēls Kārlis dienesta laikā Taškentā pierakstījis mātes dziesmas kladē, kas iesniegta LKF.

Dzīvesstāsta interviju veikusi mazmeita Dzirkstīte Rama kopā ar Daci Kalmani, Aucē, 1996.

Pētnieka priekšā plašais materiāls atklāj ar labu atmiņu apveltītās folkloras teicējas smalko redzi un iejūtīgo raksturu, kas konkrētajos vēstures notikumos un sociālajos apstākļos sagādā viņai smagas morālas un fiziskas ciešanas. Tas atspoguļojas kā saturā, tā dzīvesstāsta struktūrā, skaidri nošķirot folkloras izteiksmes iespaidoto senču atmiņu harmonisko priekšnesumu no pašas dzīves gaitu atspoguļojuma:

Tās nelaimes sākās tikai tad, ka man sāka nākt tie precinieki, vot, tad sākās tās nelaimes...

Dzīvesstāstu turpinājums pēc kāzām sastāv no fragmentētām dzīves epizodēm, kurās zūd stāstītājas aktīvā loma. Viņas vārdiem: *Tagad es domāju, pie šī prāta, ka es nebūtu šiten tā... bet, nu, kas tad to zin. Aita es biju. Aita es biju izaudzināta, tāda paklausīga aita. Paklausīju mātei, paklausīju brālim, ko lika, to darīju. Ko deva, to ēdu. Un tā es uzsāku savu dzīvi.*

Kritiskā attieksme pret sevi nesaraujami saistīta ar sociālo vidi, kurā nodzīvota lielākā mūža daļa. Tas ļauj skatīt šo personīgās dzīves vēstījumu plašā kultūras kontekstā, kurā noteicoša ir vēsturisko apstākļu līdzdalība radošas personības izpausmēs. Tajā var saklausīt gan Bahtina teorijās minēto daudz balsību, var vērtēt teksta, konteksta un intertekstualitātes aspektus un sekot priekšnesumam, kas vēlīts mazmeitai un ietver pašvērtējumu sociāli kritiskajos apstākļos.

Using Life History Methods to Study Care Leavers in Latvia

Zoe Kessler

Salem State University of United States of America

Ilze Trapenciere

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

The Life History method is often overlooked, yet it is an ideal approach to understanding marginalised groups' lived experiences, such as care leavers in Latvia. Care leavers worldwide are typically excluded from conversations regarding decisions about and reflections on their lives. Research tells us that care leavers suffer from stigmatisation, social problems, and a failure to join society in productive ways; however, little is understood from the care leavers' perspectives. The life history method, which originates in Narrative Enquiry, privileges voices of study participants that are excluded in other forms of academic and or social science investigations. Care leavers' stories provide more nuanced accounts of their aspirations and identities. Life histories offer unique and often significant contributions to knowledge. First, the life history approach does not require narratives to go in any specific or rigid progression. This method allows participants to conceptualise their own life experience and their development over time. One's life history addresses the life of an individual study subject to include the social and historical context and experiences that have impacted them. This method enables analysis at multiple levels and recognises that a particular story is always intertwined with more meaningful stories and themes. The reflection of personal and social life is communicated by the researcher, who collects the life histories and acknowledges the subjectivity involved by the participant. This first-hand knowledge serves to inform policy and practice in meaningful ways.

Krīzes un to pārvarēšana: Otrā pasaules kara bēgļu gaitas sieviešu dzīvesstāstos

Maija Krūmiņa

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Lai gan pēc Otrā pasaules kara trimdā nonākušo latviešu lielākā daļa bija jauni vīrieši, lielākoties viņi bija nokļuvuši Rietumos, esot vācu militāro formējumu sastāvā. Turpretī masu bēgļu kustība lielā mērā bija vecāka gadu gājuma cilvēki, sievietes un bērni, kuru vīri un tēvi bija gājuši bojā vai pazuduši padomju un nacistiskās okupācijas laikā vai arī bija iesaukti vācu militārajos spēkos. Tajā pašā laikā līdzšinējos pētījumos Latvijas Otrā pasaules kara bēgļi un trimdinieki visbiežāk tikuši uzlūkoti kā vienota masa, neizšķirot dažādas pieredzes (dzimuma, vecuma u. tml.) grupas.

Sieviešu pieredze piespiedu migrācijas apstākļos izvirza sarežģītus jautājumus par atmiņu būtību un dzimumu identitātes konstruēšanu krīzes apstākļos. Šī referāta ietvaros tiks aplūkoti sieviešu atmiņu naratīvi par Otrā pasaules kara bēgļu gaitām, analizējot gan stāstīto pieredzi, gan to, kā šīs pieredzes naratīvi tiek veidoti vairāk nekā 50 gadus pēc notikušā. Analīzes ietvaros tiek ņemts vērā tas, ka biogrāfiskā atmiņa attiecas ne tikai uz prātā uzglabātiem pagātnes tēliem un notikumiem, bet arī uz to versijām, ko nosaka individuālais dzīves gājums, kā arī plašāks sociālais un kultūras konteksts (Kažmierska 2012). Šīs koncepcijas ietvaros sieviešu pārvietošanās stāstos tiks izdalīti kopīgi pavedieni un tēmas, kā arī atšķirības un to cēloņi, saistot to ar individuālo atmiņu sociālo kontekstu.

Atsauces:

Kažmierska, Kaja. *Biography and Memory: The Generational Experience of the Shoah Survivors*. Boston: Academic Studies Press, 2012.

Veselības un slimību tēmas propagandā nacistu okupētajā Latvijā

Kaspars Zellis

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Latvija Otrā pasaules kara gados piedzīvoja virkni krīžu situāciju – to skāra ne tikai politiskas, sociālas, humānas krīzes, bet arī veselības krīze, kas bija saistīta gan ar ārstu trūkumu, gan epidēmiju izplatīšanos sabiedrībā un vēl citām problēmām. Vienlaikus nacistu okupācijas režīma politika, kas balstījās gan uz ideoloģizētiem rases un eigēnikas projektiem, gan uz sanitārajām reālijām, mēģināja risināt šos jautājumus kara laikā, komunicējot ar sabiedrību gan ar rīkojumu, gan propagandas palīdzību.

Propaganda slimību, tāpat kā citu negāciju klātbūtni okupētajā Latvijā, nekad neuzsvēra, jo tas aizēnoto tās galvenās tēmas, tas varēja apdraudēt gan jau tā nestabilo uzticēšanos varai, gan arī to, ka slimību izplatīšanos ienaidnieka armijā un aizmugurē nereti izmantoja kā ziņu, lai uzsvērtu pretinieka vājumu. Šo metodi izmantoja gan nacisti, ziņojot par slimību uzplaiksnījumiem pretinieku aizmugurē, gan arī sabiedrotie pret Vāciju.

Vienlaikus tomēr realitāte neļāva ignorēt esošo situāciju, jo tā apdraudēja ne tikai pašus Latvijas iedzīvotājus un to darba spējas, bet arī okupantus. “Aizsardzībai pret epidēmiju ir svarīga loma steidzami nepieciešamā darbaspēka nodrošināšanā, taču ar to mēs arī aizsargājam Reihu un kaujas karaspēku”, par veselības politikas uzdevumiem rakstīja reihskomisariāta žurnāls “Ostland”. Kara apstākļi, cilvēku pārvietošanās, nepietiekams uzturs, kā arī virkne citu problēmu radīja vidi slimību izplatīšanai okupētās Latvijas teritorijā. Tīfs, dizentērija, trahoma, tuberkuloze, venērisko un veterināro slimību uzliesmojumi bija regulāri.

Referāta mērķis ir parādīt, kā nacistu okupētajā Latvijā tika risinātas šīs problēmas, kāds bija to atspoguļojums medijos. Cik lielā mērā publiskā komunikācija atbilda tām reālijām, kas Latvijā valdīja kara gados. Tāpat tiks analizēts arī jautājums par šīs krīzes atcerēšanos un aizmiršanu Latvijas sabiedrībā.

“Nu, kā tad tā, tādu rūpnīcu aizvēra!”: Mutvārdu vēstures pieeja industriālās pagātnes izpētē

Ginta Elksne

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Padomju perioda industriālā mantojuma izpētei Latvijā pētnieki pievēršas aizvien vairāk, arī fiksējot aculiecinieku liecības. Ne visas norises rūpniecībā iespējams izskaidrot, balstoties uz dokumentiem, turklāt ne visi dokumenti laika gaitā ir saglabājušies un pieejami, tādēļ nepieciešams uzklaut aculiecinieku stāstus un fiksēt viņu pieredzi, versijas par notikumiem. Tā, piemēram, 2015. gadā nāca klajā Latgales Mākslas un amatniecības centra izdevums, kas sniedza ieskatu bijušās Līvānu Stikla fabrikas darbībā, izmantojot rūpnīcas bijušo darbinieku stāstos atklāto pieredzi (Dzīvais stikls, 2015), bet 2020. gadā Rīgas Porcelāna muzejs prezentēja bijušās Rīgas Porcelāna rūpnīcas darbinieku atmiņas (Porcelāna stāsti, 2020), plašāk atklājot mutvārdu vēstures piedāvātās iespējas rūpniecības vēstures dokumentēšanā.

Atjaunojot valsts neatkarību, Latvijas rūpniecībai nācās adaptēties darbībai daudzākā globalizētākā pasaulē, kur daudzas valstis jau atradās deindustrializācijas posmā – process, kas pasaules attīstītajās valstīs sākās 20. gadsimta astoņdesmitajos gados un izpaudās gan kā ražošanas pārcelšana uz darbaspēka, sociālo un vides aizsardzības prasību ziņā zemāku izmaksu valstīm, gan kā strukturālas pārmaiņas pašas rūpniecības iekšienē (Krastiņš, 2018). Daudzi uzņēmumi Latvijā, nespējot pielāgoties jaunajai, strauji mainīgajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai, savu darbību daļēji vai pilnībā pārtrauca, – arī tādas nozares un ražotnes, kas Latvijā bija veidojušās ilgākā laikposmā un kur tika nodarbināts liels skaits kvalificētu strādnieku. Var konstatēt, ka Latvijas rūpnīcu bijušie strādnieki ir pieredzējuši ne vien nozares uzplaukumu, bet arī sabrukumu, un viņu dzīvesstāstu liecības ļauj ieskatīties arī deindustrializācijas procesos, kādi tie atklājas konkrēto cilvēku likteņos.

Mutvārdu vēstures intervijas atklāj, kā lielās sabiedriskās pārmaiņas ietekmē un pārveido cilvēku individuālo dzīvi, un šai pieejai bijusi liela loma, atklājot gan industriālās dzīves mazāk izziņātus aspektus, gan industriālo mantojumu un deindustrializācijas pieredzi “no apakšas” (Moitra&Nogueira, 2018). Mutvārdu vēstures intervijas ar rūpniecības strādniekiem paredz: (a) vārda došanu tiem, kuru viedoklis ikdienā netiek uzklauts (Thompson, 1978); (b) aculiecinieku liecību fiksēšanu rūpniecībā, koncentrējoties ne tikai uz tehnoloģijām, bet arī uz ražošanas procesos iesaistītajām personām (Lean, 2018); (c) tās ir specifisks izziņas avots par notikumiem un procesiem rūpniecībā, par kuriem trūkst vai ir maz dokumentāli fiksētu liecību (Ryant, 1988); (d) iespēju atklāt plašākas izmaiņas sabiedrībā, jo rūpnīcu slēgšana un kādas noteiktas nozares noriets iespaido ne vien ekonomiskos procesus, bet nes līdzīgi izmaiņas arī cilvēku izpratnē par darbu, raisa pārmaiņas reģionālā un reizēm arī nacionālā identitātē (Moitra&Nogueira, 2018).

Referātā tiks aplūkotas mutvārdu vēstures sniegtās iespējas rūpniecības vēstures izpētē, īpaši pievēršoties stāstījumiem par nozares darbību un tajā iesaistīto cilvēku dzīves vēsturi pārejas posmā – rūpnīcu slēgšanu, un respondentu vērtējumiem par to. Teorētiskie avoti vērtēti kopsakarībā ar mutvārdu vēstures interviju analīzi; intervijas pieejamas Latvijas Nacionālā mutvārdu vēstures kolekcijā, kā arī RP KIA Rīgas Porcelāna muzeja intervijas ar Rīgas Porcelāna rūpnīcas darbiniekiem un Līvānu Stikla fabrikas bijušo darbinieku stāsti.

Kā teorētiskais ietvars pētījumā izmantots “nostalgijas” jēdziens. S. Boima sižetiski izdala restaurējošo (*restorative*) un reflektējošo (*reflective*) nostalgiju: restaurējošā ir saistīta ar atgriešanos pie īstajām tradīcijām, mantojuma un kādām noteiktām dzīves patiesībām, kamēr reflektējošā nostalgija vairāk saistīta ar pagātnes notikumu ētisku un kritisku pārvērtēšanu (Boym, 2001). Nostalgija ir būtisks jēdziens mutvārdu vēsturē, jo stāstītāji bieži mēdz sentimentalizēt un idealizēt pagātņi; tā kalpo dažādiem stāstītāju mērķiem, tostarp tagadnes kritikai vai individuālās vai grupas identitātes izjūtas nostiprināšanai (Wawrzyniak, 2021). Padomju pagātnes pētīšanas kontekstā nostalgija tiek analizēta arī kā atjaunojošs diskurss, ar kura palīdzību indivīds atgūst savu godu un cieņu, pārceļot sevi idealizētā padomju pagātnes hronotopā; tā ir veids, kā indivīds pretendē uz atzīšanu un iekļaušanu postpadomju sabiedrībā (Klumbytė, 2009). Bijušo Latvijas rūpnīcu strādnieki izmanto dažādas stratēģijas, lai atklātu gan faktoloģiskas detaļas, gan lai paustu vērtējumu par savu padomju laika pieredzi, tādējādi vēstot par savu personīgo un visas nozares vēsturi.

Atsauces:

- Boym, S. (2001). *The future of Nostalgia*. New York: By Basic Books
- Dzīvais stikls: Līvānu stiklinieku stāsti (2015). Līvāni: Latgales Mākslas un amatniecības centrs
- Klumbytė, N. (2009). Post-Socialist Sensations: Nostalgia, the Self, and Alterity in Lithuania, *Lietuvos etnologija: socialinēs antropologijos ir etnologijos studijos*. 2009, 9(18), pp. 93–116.
- Krastiņš, E. (2018). Latvijas rūpniecība XIX–XXI gadsimtā. Vēsturiski ekonomiska apcere, Rīga: Jumava
- Lean, T. (2018). The life electric: oral history and composure in the electricity supply industry, *Oral History*, SPRING 2018, Vol. 46, No. 1, pp. 55–66.
- Moitra, S., Nogueira, K. (2018). (Post-)Industrial Memories. *Oral History and Structural Change. Introduction*, BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen, 2-2018, pp. 3–7
- Porcelāna stāsti : Rīgas Porcelāna rūpnīcas darbinieku atmiņas (2020). Rīga: Rīgas pašvaldības kultūras iestāžu apvienības Rīgas Porcelāna muzejs
- Ryant, C. (1988). Oral History and Business History, *The Journal of American History*, Vol. 75, No. 2 (Sep., 1988), pp. 560–566.
- Thompson, P. (1978). *The Voice of the Past*, Oxford: Oxford University Press, 1978
- Wawrzyniak, J. (2021). Hard Times but Our Own. Post-Socialist Nostalgia and the Transformation of Industrial Life in Poland, In: *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, Online-Ausgabe, 18 (2021), H. 1, pp. 73–92.

Pandēmijas hronikas: ātrās reaģēšanas mutvārdu vēsture

Edmunds Šūpulis

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Jau COVID-19 epidēmijas pirmajā pusgadā radās neskaitāmi projekti visā pasaulē, kas "reālā laikā" jeb praktiski tūlītēji sāka dokumentēt šīs krīzes nepastarpināto pieredzi. Pētnieki jau paredz, ka šī būs pirmā no visvairāk metodiski dokumentētām krīzēm pasaules vēsturē gan globālajos medijos, gan privāti. Dzīvesstāsti, mutvārdu vēsture satuvinās ar žurnālistiku. Ir jautājums, cik efektīva paliks mutvārdu vēsture, kad turpat blakus ir neizmērojami digitālie arhīvi, blogi un citi ieraksti sociālajos tīklos par pandēmijas norisēm, pārdomām un sajūtām. Digitālo datubāzu un kolekciju radīšana ir nepieciešama, lai pierakstītu pandēmijas pieredzi un atstātu nākotnei, taču rodas sajūta, ka kovidepidēmija jau ir vēsture, jau ir pagātne. Kā interpretēt atmiņas režīmus, ja tiek atcerēti seni notikumi vai tādi, kas vēl notiek un attīstās. Kā šīs atmiņas ietekmēs nākamās paaudzes? Pētnieki raisa jaunus jautājumus par mūsdienu laika izjūtu (kā to ietekmē ārkārtas stāvokļa radītie pārrāvumi?) un kā atcerēsies pandēmiju?